

Natalia Bursiewicz*
Kraków

Struktura przestrzenna Oviedo w średniowieczu ze szczególnym uwzględnieniem placów miejskich. Zarys problematyki**

Abstract

The aim of the article is to examine the process of spatial development in Oviedo in the Middle Ages, with a particular focus on the formation of urban squares. Oviedo is – in terms of Spanish urbanism – a special example, as it belongs to one of the first cities built on raw roots. During the Middle Ages it was an important administrative, religious and political center. Until 910 it served as the capital of the Kingdom of Asturias, and although it later lost this status to León, by the end of the thirteenth century, it was indeed a fully developed and important city. Like Santiago de Compostela, Oviedo had a strong sacred character, which in turn determined its spatial organization. As far as the spatial development is concerned, a well-thought-out spatial concept developed in the Middle Ages, which, although partially modified, has been preserved until today, deserves special attention. It is particularly interesting to look at open spaces and the process of their formation and transformation. These squares still function today in the same places.

Keywords: spatial development, history of urban form, public square, history of urban planning in the Middle Ages, urbanism in Spain

Słowa kluczowe: rozwój przestrzenny, historia urbanistyki, plac miejski, urbanistyka średniowieczna, plac w Hiszpanii

* Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie; e-mail: natalia.bursiewicz@up.krakow.pl; ORCID: 0000–0002–2037–0100.

** Artykuł został opracowany na podstawie fragmentu dysertacji doktorskiej autorki pt. *Od średniowiecznego parvis do Plaza Mayor. Ewolucja placu miejskiego w Hiszpanii w obrębie miasta historycznego*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Rafała Eysymontta i obronionej w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego w 2017 r.

Wprowadzenie

Owiedo jest na terenie Półwyspu Iberyjskiego przykładem miasta szczególnego przez wzgląd na swoją strukturę przestrzenną, jak i na rozwiązania wnętrza urbanistycznych. Choć było ono założone na tzw. surowym korzeniu, a nie na fundamentach miasta rzymskiego, nie posiada typowego dla takich układów centralnego placu.

W okresie średniowiecza Owiedo należało do ważnych ośrodków administracyjnych, religijnych i politycznych. Do 910 r. pełniło funkcję stolicy Królestwa Asturii i choć potem straciło ten status na rzecz León, to do końca XIII w. było w pełni rozwiniętym i liczącym się miastem. Podobnie jak Santiago de Compostela, Owiedo ze względu na relikwie oraz status miasta biskupiego miało charakter sakralny, który z kolei determinował jego organizację przestrzenną. Nie mniej istotna była w tym względzie obecność „franków”, zarówno w rozumieniu ludności wolnej, jak i przybyłej z obszaru dzisiejszej Francji. Można przypuszczać, że ludność ta, częstokroć wysoce wyspecjalizowana i zaangażowana w działalność architektoniczną, miała niebagatelny wpływ na kształt i kierunek rozwoju przestrzennego ośrodka, a zwłaszcza jego placów miejskich, w tym szczególnie targowych.

W aspekcie zagospodarowania przestrzennego warto zwrócić uwagę na przeżywaną koncepcją przestrzenną, która – choć typowa dla wielu europejskich miast – na obszarze Półwyspu Iberyjskiego jest wyjątkowa. Niewiele bowiem miast było w tamtym czasie budowanych na surowym korzeniu. W północnej części półwyspu znajdowały się ośrodki postrzymskie, jak np. León czy Lugo¹, oraz założenia o nietypowym układzie, jak np. Santiago de Compostela², które rozwijało się wokół głównych obiektów sakralnych. Niewielkie ośrodki na szlaku pielgrzymkowym do Santiago de Compostela były niewielkimi założeniami dostosowanymi do topografii terenu, które odpowiadały podobnemu schematowi: regularny, wydłużony plan z głównym traktem stanowiącym fragment szlaku. W tym kontekście Owiedo stanowiło wyjątek, stąd też chęć przybliżenia polskiemu czytelnikowi obrazu funkcjonalno-przestrzennego tego średniowiecznego miasta.

W pierwszej części tekstu przedstawiono pokrótce historyczno-przestrzenne uwarunkowania rozwoju Owiedo, kolejno skupiono się na szczegółowej analizie placów miejskich. Do opracowania artykułu posłużyły źródła ikonograficzne, opisy literackie i podróżnicze, dzienniki i kroniki, bezpośrednia obserwacja i analiza miasta, opracowania historyczne i architektoniczne oraz pomiary przy użyciu cyfrowego dalmierza laserowego (w tekście pomiary oznaczono literą P ujętą w nawias).

¹ Opis rozwoju przestrzennego León, Lugo i Astorgi zob. N. Bursiewicz, 2018, s. 57–98.

² Na temat rozwoju przestrzennego Santiago de Compostela w średniowieczu zob. N. Bursiewicz, 2021, s. 3–19.

Uwarunkowania historyczno-przestrzenne³

Oviedo usytuowano w północnej Hiszpanii – w Asturii – na przedgórzu Gór Kantabryjskich. Miasto zostało założone w dolinie otoczonej wzgórzami, na wysokości 230 m n.p.m., w pobliżu ważnych rzymskich traktów: pierwszego łączącego León z Lucus Asturum, drugiego biegnącego w stronę Galicji. J. Gautier Dalché i E. Pérez Sedeño sugerują, że miasto musiało się znajdować na jednej z odnóg wspomnianych traktów⁴.

Początki Oviedo są związane z usytuowanym na wzgórzu *Ovetao* lub *Oveto* niewielkim klasztorem San Vicente (akt fundacyjny 761), wokół którego mieściła się skromna zabudowa⁵. Od początku swego istnienia było to miasto-sanktuarium, w którym znajdowały się święte relikwie (*sudarium*), o czym jest mowa już w poemacie *Poema de Almeria* (ujęty w kronice *Chronica Adefonsi Imperatoris* z XII w.) i w *Pieśni o Cydzie* z początku XII w.⁶

Pierwszym impulsem do rozwoju założenia w VIII w. była próba budowy bazyliki u podnóża wzniesienia, przerwana przez atak muzułmanów.

Kolejną inicjatywę podjął Alfons II Cnotliwy (panowanie: 791–842), ustanawiając Oviedo centrum politycznym i religijnym Królestwa Asturii, tzw. „Królestwo Asturii: następcą porządku Gotów w Toletus Eufrates i ustanowił weto we wszystkim, zarówno w kościele, jak i w pałacu”⁷. Fragment dokumentu potwierdzającego darowiznę Alfonsa II na rzecz kościoła w Oviedo w 812 r. umożliwia odtworzenie pobieżnego zarysu pierwszego założenia: „Dlatego, o Panie, na chwałę Twego imienia ofiaruję Twojemu świętemu Almarisowi dwór założony w atrium kościoła, który znajduje się w obwodzie Twojego domu, oraz całe miasto Oueti, które otoczyliśmy przez mur z waszą pomocą”⁸. Z cytowanego opisu wynika, że w okresie Alfonsa II Oviedo było otoczone murem obejmującym obszar zbliżony do okręgu, w obrębie którego znajdował się kościół i zabudowa mieszkalna. Należy dodać, że elementem wyróżniającym się w panoramie ówczesnego Oviedo był pałac królewski, mieszczący się w pobliżu bazyliki San Salvador, zbudowanej tuż obok klasztoru San Vicente⁹.

³ Analiza przestrzenna Oviedo jest utrudniona ze względu na brak wczesnej kartografii czy jakichkolwiek widoków miasta lub też opisów geografów, podróżników czy dyplomatów. Główne źródła stanowią XIII i XIV-wieczne dokumenty królewskie i kościelne, a kolejno XV i XVI-wieczne rozporządzenia prawne władz miejskich. Zostały one przeanalizowane przez Ruiza de la Peñę oraz jego ówczesną doktorantkę, Marię Álvarez Fernández, w jej dysertacji doktorskiej poświęconej Oviedo pt. *Oviedo a fines de la Edad Media. Morfología urbana y política concejil*. Zob. M.Á. Fernández, 2009.

⁴ J. Gautier Dalché, E. Pérez Sedeño, 1979, s. 17–18.

⁵ Ibidem, s. 16.

⁶ J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 41.

⁷ „*Astororum Regnum: gotorum ordinem sicut Toletus Eufrat, tam in ecclesia quam in palatio in veto cuncta statuit*”, F. López Alsina, 2013, s. 105 [tłum. N.B].

⁸ „*Offero igitur Domine ob gloriam nominis tui sancto Almaris tuo in predata ecclesia fundato atrium quod est in circuito domus tue omnemque Oueti urbem quam muro circundantam*”, M. Álvarez Fernández, 2009, s. 73 [tłum. i podkr. N.B].

⁹ *Crónica Ad Sebastiánum*, 1985, s. 138–140.

Kolejny władca, Alfons III Wielki (866–909), wzbogacił założenie o nowe obiekty, w tym pałace królewskie, oraz przekazał niemałe darowizny na rzecz katedry¹⁰. Darczyńcą kierowała chęć odtworzenia charakteru i potęgi wizygockiego Toledo, tak by Oviedo dorównywało mu rangą i splendorem¹¹.

Nowo powstałe obiekty kościelne i królewskie przyciągały stopniowo osadników, co przyczyniało się do spontanicznego rozkwitu miasta. Innym czynnikiem dającym impuls do jego rozbudowy była popularyzacja drogi pielgrzymkowej do Santiago de Compostela, a także bliskość najdłuższej rzeki Asturii – Nalón.

Rycina 1. Oviedo, widok miasta (*Vista general*), J. Laurent, 1870

Źródło: Biblioteca Digital Hispánica, <http://bdh.bne.es/bnsearch/CompleteSearch.do?fechaDesde=&showYearItems=&field=todos&advanced=false&exact=on&textH=&completeText=&text=oviedo&sort=&fechaHasta=&tipomaterial=1=Dibujos%2c+Grabados+y+Fotograf%3%adas&pageSize=1&pageSizeAbrv=30&pageNumber=52>

Dominantę ówczesnego założenia stanowiła katedra San Salvador wraz z grupą obiektów sakralnych, m.in. klasztorami San Vicente oraz San Pelagio. Duże znaczenie odgrywał też pałac królewski i zamek¹², ponieważ Oviedo było fundacją królewską oraz stolicą Królestwa Asturii. Świadczy o tym chociażby zapis z kroniki pewnego kleryka z X w.: „Zrobił też wiele zamków i wiele

¹⁰ F. Quirós Linares, 1978, s. 6–7.

¹¹ *Crónica Albendensia*, 1985, s. 174.

¹² J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 20–21.

kościół, jak tu jest napisane [...] Wejdz do zamku Oveti i pałacu, który jest obok niego”¹³.

Przeniesienie ośrodka władzy z Oviedo do León (a w konsekwencji łącznie Królestwa Asturii z Królestwem León) w X w. spowolniło rozwój miasta. Nie ustały jednak liczne darowizny na rzecz tamtejszego kościoła, co miało zdecydowany wpływ na późniejszy układ sił rządzących miastem¹⁴.

Pod koniec XI w., dzięki królewskiej inicjatywie repoblicynej i nadaniu oraz późniejszemu potwierdzeniu przywilejów *fuero* (hiszp. przywilej), miał miejsce intensywny rozwój urbanistyczny i ekonomiczny miasta oraz wzrost demograficzny¹⁵. Do zdecydowanego rozwoju miasta przyczyniły się też święte relikwie (*sudarium*, Krzyż Aniołów, Krzyż Zwycięstwa, Arca Santa), dzięki którym Oviedo stało się obowiązkowym punktem na szlaku do Santiago de Compostela. Do dzisiaj w topografii miasta możemy znaleźć świadectwo tego procesu, np. w nazwach niektórych ulic lub obiektów: Rua de los Albergueros (droga gościńców) czy Puerta de Santiago (Brama Jakubowa)¹⁶.

Dzięki licznym darowiznom królewskim i przywilejom władza w Oviedo spoczywała przez długi czas w rękach biskupa. Kościół był właścicielem większości parceli na terenie objętym murami miejskimi oraz wielkich połąci ziemi w całym królestwie. Pewna zmiana w układzie sił nastąpiła dopiero w połowie XIII w. za sprawą króla Alfonsa X, który umożliwił radzie miejskiej dyktowanie rozporządzeń – *ordenanza*¹⁷. W 1261 r. monarcha zezwolił radzie na mianowanie dwóch sędziów i dwóch alkadów (burmistrz) w roku, podczas gdy biskup i kapituła mogli mianować jednego sędziego i jednego alkada¹⁸.

Następnym impulsem do rozwoju miasta było nadanie mu przywileju organizowania corocznego jarmarku (1302, król Ferdynand IV)¹⁹. W ten sposób miasto mogło się poszczycić trzema rodzajami aktywności handlowej: targiem dziennym, targiem cotygodniowym i jarmarkiem²⁰. Trzeba sobie jednak zdawać sprawę, że w XIII w. nadal brakowało w mieście wyższych warstw społecznych. Warstwą dominującą w dalszym ciągu byli klerycy, a następnie – rzemieślnicy i kupcy²¹. Miało to swoje odbicie w strukturze miasta, bowiem najważniejszymi jego elementami były katedra, fortyfikacje i plac targowy²². Do dzisiaj w panoramie miasta wielkością i wysokością wyróżnia się budynek katedry, a jej wieże stanowią wyraźną dominantę przestrzenną.

¹³ „*Fecit etiam castella plurima et ecclesias multas sicut hic subscriptum est [...] Intra Oveti castellum et palacium que est iuxta eum*”, J. Pérez de Urgel, 1952, s. 279.

¹⁴ M.P. García Cuetos, 2005, s. 102.

¹⁵ J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 26.

¹⁶ M. Álvarez Fernández, 2007, s. 156.

¹⁷ M. Álvarez Fernández, 2005, s. 382.

¹⁸ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 96.

¹⁹ J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 231.

²⁰ M. Álvarez Fernández, 2007, s. 21.

²¹ F. Quirós Linares, 1978, s. 8.

²² Ibidem, s. 10.

Rycina 2. Oviedo, widok na katedrę, L. Garó, 2021

Źródło: <https://unsplash.com/photos/130PHjH20yww>

Układ przestrzenny Oviedo

Miasto objęte w XIII w. linią murów obejmowało 11,4 ha²³. Na najstarszym zachowanym planie miasta – Francisca Reitera z 1777 r. – można wyodrębnić zarys pierwszych obwarowań. Jak podkreśla M. Álvarez Fernández, jeszcze w XIX w. układ miasta odpowiadał niemal dokładnie miastu XIII-wiecznemu²⁴. Dokładniejszy plan wykonał Joaquín María Fernández w 1853 r. Przedstawiony na nim układ właściwie nie różnił się od tego na planie Reitera.

Na dość schematycznym planie Reitera miasto zbliżone jest formą do okręgu, objęte linią murów i podzielone przecinającymi się, niemalże pod kątemi prostymi, osiami. Odnosi się wrażenie, że całość jest podzielona na sporej wielkości podobne parcele, ograniczone siatką prostych ulic.

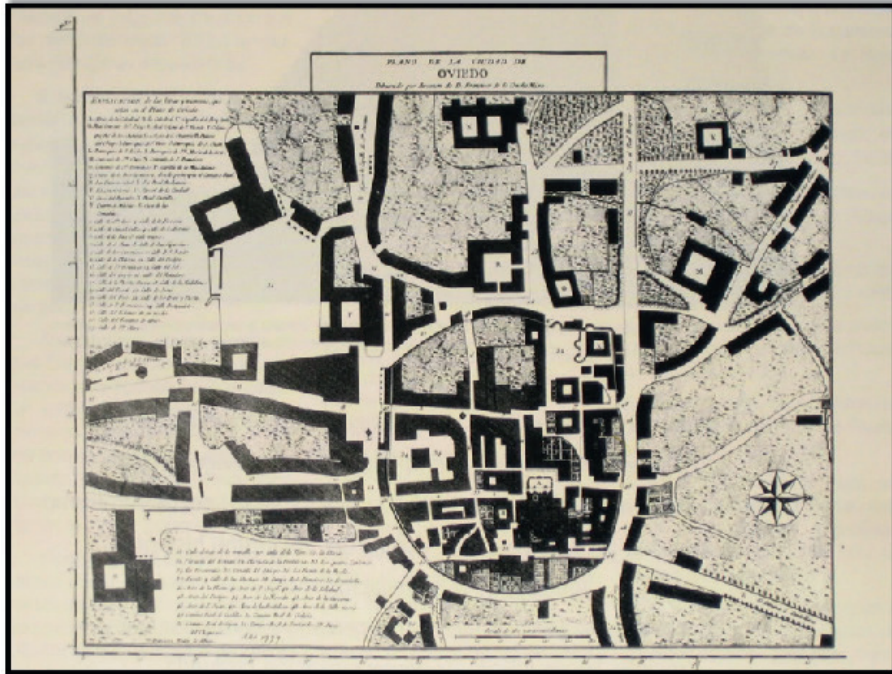
Dwie najważniejsze osie – biegnące równoległe z południa na północ – to Cimadevilla, Rua i San Juan oraz Santa Ana, Mon, Aguila. Pierwsza z nich stanowiła trasę pielgrzymkową i ważny trakt handlowy, biegnący z León do Santiago²⁵. Granice traktu w obrębie miasta wyznaczały dwie bramy: Cimadevilla i Soca-stiello. Druga z osi przecinała plac katedralny i łączyła dwie bramy: Ferrería

²³ M. Cuartas Rivero, 1985, s. 233.

²⁴ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 21.

²⁵ F. Quirós Linares, 1978, s. 9.

Rycina 3. Oviedo, plan miasta. F. Reiter, 1777

Źródło: <https://archivomunicipal.oviedo.es/planos/visor.php>

i Gascona. Na planie z 1853 r. te osie nie są już tak regularne, nadal jednak stanowią najważniejsze trakty w mieście.

Na planach Reitera i Fernandezza widoczne są także osie poprzeczne – drugorzędne, rozciągające się ze wschodu na zachód. O trwałości tych średniowiecznych traktów świadczą względnie zachowany układ miasta oraz nazwy ulic, które funkcjonują do dzisiaj, m.in.: San Juan, Santirso, Rua, Cimadevilla, Carpio, San Isidoro, Noceda, Gascona, San Francisco²⁶.

María Álvarez Fernandez sugeruje, że miasto było podzielone na trzy strefy, odpowiadające trzem wiodącym instytucjom i określonym funkcjom. Pierwsza, o charakterze polityczno-obronnym, w sektorze północno-zachodnim, skupiała się w dzielnicy Socastiello – wokół zamku obronnego z IX w. Druga, religijna, odnosząca się do otoczonej oddzielnym, najstarszym murem z IX w. dzielnicy biskupiej, obejmująca katedrę i zabudowę kościelną, klasztory San Pelayo i San Vicente, pałac biskupi, ulice Santa Ana, Canoniga (dawniej: San Tirso, San Juan, Santa María de la Corte). Trzecia, ekonomiczna, w okolicy handlowej ulicy Rua, łączącej bramy Cimadevilla z Socastiello, przede wszystkim jednak w części

²⁶ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 107.

południowej, w pobliżu najstarszego targu. Sektor handlowy był zlokalizowany pomiędzy linią murów z XI w. a tą z XIII w.²⁷

Do XIV w. Oviedo było właściwie miastem o charakterze religijnym. Funkcje kościelne przeważały znacznie nad świeckimi. Świadczy o tym chociażby późne wzniesienie budynku rady miejskiej, rozpoczęte dopiero w 1498 r., i to poza linią murów miejskich²⁸. Wprawdzie *concilium* (łac. rada) składające się z *omnes bonos* (łac. ludzie dobrej woli) było wzmiankowane już w dokumentach z XII w., jednak ich rola była zdecydowanie mniejsza niż reprezentantów kościelnych²⁹. *Homines laici* (łac. ludzie świeccy) mieszkali głównie wokół *azogue* (arab. plac) i wzdłuż głównego świeckiego traktu handlowego – Rua. W średniowiecznej dokumentacji znajduje się wiele zapisów dotyczących sprzedaży i kupna domów przez tę grupę we wspomnianej okolicy (niekiedy nazywanej Rua de Francisca)³⁰.

Elementem charakterystycznym fasad domów były wykusze – budowane często bez zgody i nadzoru rady miejskiej. Prowadziło to wielokrotnie do licznych interwencji radnych, gdyż zaśłaniały one i zaciemniały ulice³¹. Podobna sytuacja dotyczyła też dachów. Rozporządzenia (*ordenanzas*) z Toledo, które obowiązywały w całym Królestwie Leónu (Oviedo wchodziło w skład Królestwa León od pocz. X w.), wyraźnie określały, jaka przestrzeń może być zajęta przez dach, wykusze i wsporniki: dachy nie mogły przekraczać 1/3 szerokości ulicy, tak aby światło, powietrze i deszcz swobodnie do niej docierały³². W 1254 r. w Oviedo zarządzono, że pomiędzy domami przylegającymi do publicznej ulicy musi być odległość 22 stóp³³.

Rozwój *extramuros* (poza murami) Oviedo miał miejsce głównie w XIII w. Koncentrował się wokół przedmieścia Socastiello, w części północno-zachodniej. W niedalekiej okolicy, po stronie zachodniej, poza Puerta Gascona i wzdłuż ulicy Gascona, na przedłużeniu biegnącej od katedry ulicy Aguila, rozwijało się przedmieście handlowo-rzemieślnicze, zamieszkałe przez sprowadzanych przez władcę franków z Gaskonii (*fuero* w XII w.)³⁴. Innym obszarem *extramuros* były okolice Puerta Cimadevilla, gdzie znajdował się plac targowy.

Istotnym wydarzeniem w historii miasta był pożar z 1521 r., który zniszczył dużą część zabudowy. Po tym zdarzeniu miasto nigdy nie odzyskało dawnej świetności. Pomimo odbudowy i wprowadzonych modyfikacji przestrzennych historyczna część miasta, jak podkreślają badacze³⁵, pozostała praktycznie bez większych zmian. Podkreślają także, że podział przestrzenny miasta przed 1521 r. był bardzo podobny do tego, który widnieje na najstarszym zachowanym planie Reitera z 1777 r. oraz na planie Fernández z 1850 r.

²⁷ M. Álvarez Fernández, 2005, s. 416–420.

²⁸ M. Cuartas Rivero, 1985, s. 238.

²⁹ J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 35.

³⁰ Ibidem., s. 165.

³¹ Ibidem., s. 244.

³² R. Izquierdo Benito, 1985, s. 151–164.

³³ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 246.

³⁴ M. Álvarez Fernández, 2005, s. 418.

³⁵ Zob.: M. Álvarez Fernandez, 2007; M. Cuartas Rivero, 1985.

Analiza historyczno–przestrzenna placów

Rycina 4. Oviedo, fragment planu miasta, zaznaczono średniowieczne place oraz zarys linii średniowiecznych murów, J.M. Fernandez, 1853

Źródło: <https://archivomunicipal.oviedo.es/planos/visor.php>

Najstarsza wzmianka o miejscu targowym na Półwyspie Iberyjskim związana jest najprawdopodobniej właśnie z Oviedo. Pochodzi z dokumentu z 20 kwietnia 857 r., wystawionego przez króla Asturii Ordoño I (831–866)³⁶. Zgodnie z zapisem monarcha zezwolił diecezji św. Zbawiciela w Oviedo na pobieranie połowy myta i kary pieniężnej z targu w stolicy asturyjskiej: „*medietatem portatici et medietatem calumniarum mercati*”³⁷. Choć w kwestii oryginalności powyższego zapisu zdania są podzielone, to nie ulega wątpliwości, że regularny targ odbywał się w bezpośredniej okolicy Oviedo już w XI w.³⁸ W dokumencie z 1055 r. pojawił się bowiem zapis „*in Villa Merkato*” – na oznaczenie osady znajdującej się obok *civitas episcopalis* (łac. miasto biskupie), ale poza obszarem murów miejskich³⁹. W bezpośredniej okolicy Villa Merkato w XII w. wzniesiono klasztor benedyktynek Santa María de la Vega. Do dzisiaj obszar ten nosi potoczną nazwę El Mercadín, a oficjalna nazwa dzielnicy to Ventanielles (hiszp. *venta* – sprzedaż), co nawiązuje do tradycji handlowej tego miejsca, w którym mieszkańcy okolicznych osad sprzedawali bądź wymieniali produkty.

³⁶ L. Cervera Vera, 1990, s. 24–25.

³⁷ J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 188.

³⁸ Ibidem, s. 189.

³⁹ Ibidem, s. 190–191.

Pierwsza jednoznaczna wzmianka o miejscu handlowym w obszarze murów miejskich Oviedo pochodzi z rozporządzeń rady miasta – *ordenanza* z 1245 r. – i odnosi się do niewielkiego placu powstałego na skrzyżowaniu ulic Cimadevilla, Rua i San Antonio, który zajmuje obecnie obszar 420 m² (P)⁴⁰. We wskazanym dokumencie porządkowano kwestię zbytu towarów na terenie miasta. Informowano więc o konkretnym miejscu sprzedaży mięs i ryb, nakazując, że powinno nim być *azogue*⁴¹, a nie domy. *Azogue* – gdzie były umieszczone ławy i inne urządzenia handlowe (do sprzedaży ryb, mięsa, wina i zboża) – obejmowało nie tylko plac, ale też pobliskie ulice: Rúa de las Tien-das (dosł. „ulica ze sklepami”, co bezpośrednio nawiązuje do tradycji miejsca), Cimadevilla, Brotería, Solazogue⁴². Na planie z 1853 r. *azogue* jest wydłużonym trójkątnym placem, stanowiącym fragment ulicy Cimadevilla. Obecnie przestrzeń ta nie ma charakteru handlowego i nic nie wskazuje na to, że dawniej pełniła tak ważną rolę w funkcjonowaniu miasta.

Innym miejscem targowym XIII-wiecznego Oviedo był obszar poza murami miejskimi – po stronie północno-zachodniej, w pobliżu zamku i jednocześnie bezpośrednio przy klasztorze franciszkanów (fundacja: 1243) i klarysek – gdzie sprzedawano pozostałe towary. Mowa o Santa María del Campo, który znajdował się naprzeciwko kościoła o tej samej nazwie⁴³.

Wzmianki na temat tego miejsca pojawiły się po raz pierwszy w *ordenanzas municipales* z 1274 r.: „wszyscy [niech idą] sprzedawać na plac Santa Maria del Campo”. W dokumencie wielokrotnie zaznacza się istnienie tego placu jako miejsca targowego⁴⁴. Odbywały się tam także główne wydarzenia publiczne, zgromadzenia rady miejskiej i wybory sędziów⁴⁵. Obecnie w tym miejscu znajduje się plac Plaza de la Escandalera, zajmujący obszar ok. 2 tys. m² (P). Nie pełni on jednak funkcji handlowych, a jedynie rekreacyjną i reprezentacyjną. Obecna forma placu i jego wielkość są wynikiem reform urbanistycznych i architektonicznych, przeprowadzonych pod koniec XIX w. i na początku wieku następnego. Na planie z 1853 r. plac ten zajmuje niewielki obszar, bezpośrednio przy klasztorze franciszkanów.

María Álvarez Fernández ustaliła, że pod koniec XV w. targ został przeniesiony z placu *Azogue* (Solazogue) w okolice bramy Cimadevilla – *intramuros* (w obrębie murów miejskich), gdzie po wyburzeniu domów znalazła się wolna przestrzeń⁴⁶. Już w XIII w. funkcjonował tam niewielki targ – plac mięsny – o nazwie Plaza de la Carnicería, z czasem, w miarę rozbudowy, zwany również placem La Cabronería (hiszp. *cabruñas* – skóry).

⁴⁰ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 102.

⁴¹ *Azogue* – słowo poch. arab. na określenie placu, na którym odbywa się handel (árab. *clás. Súq*).

⁴² J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 206.

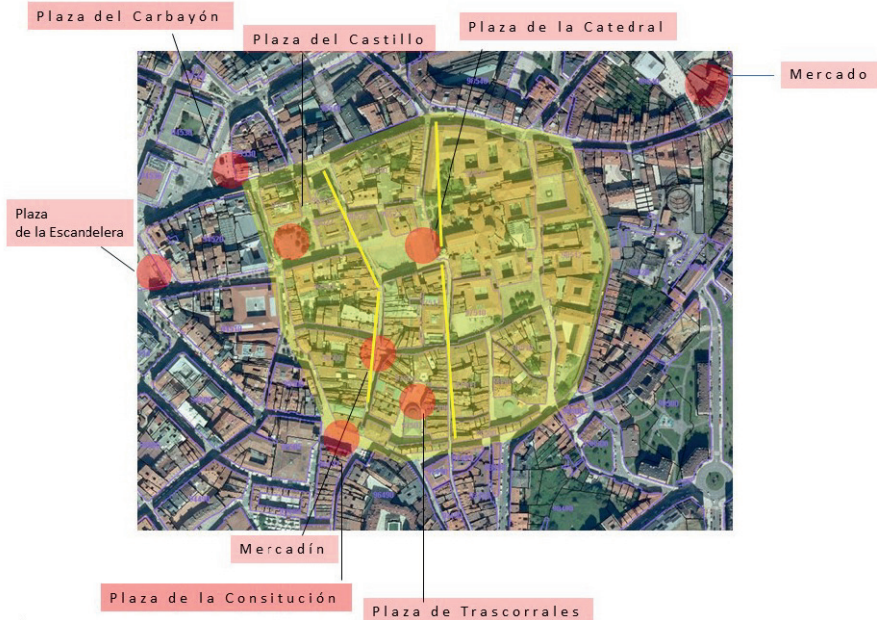
⁴³ J. Gautier Dalche, E. Pérez Sedeño, 1979, s. 448.

⁴⁴ „*Todo a uender ala plaza de Sancta Maria del Campo*”, C.M. Vigil, 2013, s. 67.

⁴⁵ J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 209.

⁴⁶ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 319;

Rycina 5. Oviedo, ortofotomapa z naniesionym planem katastralnym historycznego centrum miasta, zaznaczono średniowieczne place i trakty

Źródło: <https://www1.sedecatastro.gob.es/cartografia/mapa.aspx>

Tuż obok znajdował się także plac rybny – Plaza del Pescado – na którym wybudowano halę rybną i mięsną: „Wykonanie wyroku wydanego na korzyść miasta Oviedo, nakazującego zburzenie niektórych domów należących do Estebana de Arguelles i wybudowanie tam placu publicznego z przegierzem, rzeźnią i ławami rybnymi”⁴⁷.

Obecnie wszystkie te place (Plaza del Pescado i Plaza de la Carnicería) funkcjonują pod jedną nazwą **Plaza Trascorrales**. Plac zajmuje obszar ok. 2,2 tys. m² (P), a w jego centralnej części mieści się hala targowa. Obszar ten jest najprawdopodobniej najbardziej uczęszczanym miejscem w mieście. Oprócz funkcji targowej i handlowej pełni też funkcję rekreacyjną.

W średniowiecznym Oviedo place znajdowały się przy kościołach i klasztorach. Przykładem może być chociażby wspomniany wcześniej klasztor franciszkanów, ale i znajdujący się w pobliżu katedry kościół San Tirso, przy którym miały miejsce liczne ceremonie publiczne oraz ugody pomiędzy kapitułą i radą miejską⁴⁸. Jeszcze w 1318 r. odbywały się tam spotkania rajców, a w środku mianowanie

⁴⁷ „Que se ejecute una sentencia dada a favor de la ciudad de Oviedo, en q se ordenaba derribar unas casas de Esteban de Arguelles y hacer allí una plaza pública, con picota, carniceria y red de pescado”, M. Álvarez Fernández, 2009, s. 319; M. Cuartas Rivero, 1985, s. 239 (fol. 181).

⁴⁸ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 100.

sędziów, alkadów i rajców, co następnie było potwierdzane na zgromadzeniu wszystkich mieszkańców na placu Santa María del Campo⁴⁹.

Kolejny plac, zwany Campo de la Lana, znajdował się przed klasztorem klarysek Santa Clara (koniec XIII w.) – *extramuros* po stronie północno-zachodniej⁵⁰. Obecnie w tym miejscu mieści się rozległy plac **Plaza El Carbayón** (3763 m² [P]).

Niewielka wolna przestrzeń znajdowała się również przed fasadą katedry. Obecny, dużo większy plac, jest wynikiem wyburzenia wielu domów i zmian po pożarze w 1521 r. – wyeliminowania niektórych ulic, jak np. Calle de la Platería (jednego z najważniejszych średniowiecznych traktów) oraz konsekwentnego wyburzania domów przez kolejne stulecia⁵¹. Aktualnie zwany **Plaza de Alfonso II**, plac zajmuje obszar ok. 4 tys. m² (P). Na projekcie z 1853 r., jak i na planie Reitera, plac ten jest dużo mniejszy niż obecnie. Do największych należał wówczas wspomniany wcześniej plac – Plaza Trascorrales.

Ponadto place znajdowały się przy bramach miejskich. Bezpośrednio przy Puerta Cimadevilla mieścił się *extramuros* plac Plaza de Cimadevilla (dawniej Plaza de la Picota, obecnie Plaza de la Constitución), na którym do XVI w. ogłaszano królewskie *ordenanzas* oraz pozostałe rozporządzenia miejskie – m.in. dotyczące zabudowy, które miało być wspólnie odczytane przez wszystkich mieszkańców (1504); zabraniające gier i zabaw na placu Cimadevilla, gdzie znajduje się pregieryz (1499); dyscyplinujące zarówno osoby świeckie, jak i kościelne, które podejmują się w mieście budowy nowych obiektów niezgodnie z odgórnymi rozporządzeniami (1523)⁵². Plac ten musiał istnieć już w XIII w., o czym świadczą zapisy mówiące o działalności targowej przy kościele San Isidoro (ok. 1215), który był nazywany *ecclesia mercatorum* (łac. kościół targowy)⁵³. Prostokątny, wydłużony obszar placu zajmuje obecnie ok. 1530 m² (P). Jest to najbardziej reprezentacyjny plac w mieście ze względu na znajdujący się tam budynek ratusza oraz kościół San Isidoro. O znaczeniu tego placu świadczą jego dawne nazwy, m.in. Plaza de la Ciudad (XV–XVI w.), Plaza Mayor (koniec XVI–XVIII w.), Plaza Real (XIX w.). Obecny wygląd placu jest wynikiem reform urbanistyczno-architektonicznych podjętych w XVII w. – kiedy to wybudowano w tym miejscu ratusz – oraz przemian XX-wiecznych.

Podsumowanie

W artykule, będącym pracą przeglądową, zaprezentowano w skrótovej formie dokonania badaczy specjalizujących się w historii urbanistyki Oviedo (María Álvarez Fernández, Margarita Cuartas Rivero, Francisco Quirós Linares, Juan Luis Ruiz de la Peña). Zebrany materiał uporządkowano i na tej podstawie wyodrębniono etapy przestrzennego rozwoju miasta, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzeni publicznych. Przybliżono też formę i układ średniowiecznego

⁴⁹ Ibidem, s. 153.

⁵⁰ M. Álvarez Fernández, 2005, s. 426.

⁵¹ M. Álvarez Fernández, 2009, s. 172.

⁵² Ibidem, s. 202, 203.

⁵³ J.I. Ruiz de la Peña, 1990, s. 168.

założenia. Współczesna analiza miasta przeprowadzona *in situ* wraz z analizą kartograficzną pozwoliły dokładniej prześledzić wybrane zmiany przestrzenne, a kolejno dostrzec i zrozumieć zjawisko wielowiekowego trwania układu urbanistycznego.

W trakcie analizy uwagę autorki zwrócił brak większych wolnych przestrzeni w obrębie średniowiecznych murów miejskich. Biorąc pod uwagę, że powierzchnia miasta liczyła 11 ha i wypełniały ją liczne obiekty kościelne, place, które opisano, miały stosunkowo niewielkie rozmiary. Niemniej jednak ich obecność była konieczna ze względu na rozbudowaną działalność rzemieślniczą i handlową, a także potrzeby lokalnej społeczności i pielgrzymów (targ, jarmark).

Oviedo było bowiem położone na szlaku, a to właśnie on, a nie jedynie cel pielgrzymki, odgrywał niebagatelną rolę. Halina Manikowska podkreśla wręcz, że „żadna inna średniowieczna pielgrzymka [...] nie była (i nie jest!) w tak wielkim stopniu tożsama z drogą, jak peregrynacja do św. Jakuba. Sam zaś apostoł stał się nie tylko, jakżeby inaczej, opiekunem podróżnych, ale i synonimem pielgrzymy”⁵⁴. Co za tym idzie, miasto musiało posiadać odpowiednią infrastrukturę, przygotowaną na przyjęcie pielgrzymów. Za jej funkcjonowanie odpowiadali mieszkańcy. Dzięki nim miasto się rozrastało. Pojawiały się place, które pełniły funkcje religijne, handlowe, ale też ludyczne. Place lokalizowano w pobliżu obiektów sakralnych, bram miejskich i na skrzyżowaniu ważniejszych dróg.

Większość dawnych placów Oviedo, choć wyraźnie poszerzona, funkcjonuje do dziś, odgrywając istotną rolę w życiu mieszkańców. Brakuje informacji dotyczących ich pierwotnego kształtu czy wielkości. Przeglądając historyczną kartografię, możemy dostrzec niewielkie przestrzenie otwarte. Nie są one jednak tak jednoznaczne i dobrze wyodrębnione w strukturze miasta, jak place występujące w miastach na obszarze środkowoeuropejskim. Jednocześnie większość z nich przetrwała do chwili obecnej, co świadczy o ponadczasowości ich lokalizacji. Może to też świadczyć o świadomości przestrzennej decydentów miejskich.

Bibliografia

Edycje źródeł

Crónica Ad Sebastiánum, 1985, [w:] J.I. Ruiz de la Peña, J.L. Moralejo, J.G. Fernández, *Crónicas asturianas: crónica de Alfonso III (Rotense y „A Sebastián”)*, *Crónica albeldense (y „profética”)*, Oviedo, s. 113–151.

Crónica Albendensia, 1985, [w:] J.I. Ruiz de la Peña, J.L. Moralejo, J.G. Fernández, *Crónicas asturianas: crónica de Alfonso III (Rotense y „A Sebastián”)*, *Crónica albeldense (y „profética”)*, Oviedo s. 151–193.

Opracowania

Álvarez Fernández M., 2005, *La función de centralidad de la ciudad de Oviedo en la edad media*, [w:] *Fundamentos medievales de los particularismos hispánicos. IX Congreso de estudios medievales*, ed. Fundación Sánchez Albornoz, León, s. 377–390.

⁵⁴ H. Manikowska, 2008, s. 377.

- Álvarez Fernández M., 2006, *La morfología urbana de Oviedo a través de sus libros de acuerdos. 1498 y 1499*, [w:] *El espacio urbano en la Europa medieval*, eds. B. Arizaga Bolomburu, J.Á. Solórzano Telechea, Najera, s. 415–431.
- Álvarez Fernández M., 2007, *Historiografía del Oviedo medieval. Balance y perspectivas*, [w:] *I Congreso de Estudios Asturianos*, t. 2, eds. M. Llordén Miñambres, J.M. Menéndez Llana, Oviedo, s. 155–172.
- Álvarez Fernández M., 2007, *Oviedo y el tránsito de los siglos XV al XVI: de la ciudad medieval a la capital moderna*, „Boletín de Letras del Real Instituto de Estudios Asturianos”, (170), s. 19–45.
- Álvarez Fernández M., 2009, *Oviedo a fines de la Edad Media. Morfología urbana y política concejil*, Oviedo.
- Bursiewicz N., 2018, *Od Forum Romanum do Plaza Mayor. Ewolucja placu miejskiego na przykładzie Hiszpanii*, Kraków.
- Bursiewicz N., 2021, *On the persistence of medieval urban spatial layout. Selected towns on the Pilgrims' Way to Santiago de Compostela in the Iberian Peninsula*, „Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego”, 60 (2), s. 3–19.
- Cervera Vera L., 1990, *Plazas Mayores de España*, Madrid.
- Cuartas Rivero M., 1985, *La forma urbana de Oviedo en el primer tercio del siglo XVI*, „En la España Medieval”, 6, 233.
- García Cuetos M.P., 2005, *Entre la civitas y la urbs. La inserción urbana de la catedral de Oviedo*, [w:] *Catedral y ciudad medieval en la Península Ibérica*, eds. E. Carrero, D. Rico, Murcia, s. 99–140.
- Gautier Dalche J., Pérez Sedeño E., 1979, *Historia Urbana de León y Castilla en la Edad Media (siglos IX–XIII)*, Madrid.
- Izquierdo Benito R., 1985, *Datos sobre la construcción en Toledo en el s. XV: materiales, herramientas y ordenanzas*, „Cahiers de la Méditerranée”, 31: *La construction dans la péninsule ibérique (XIe–XVIe)*, s. 151–164.
- López Alsina F., 2013, *La Ciudad de Santiago de Compostela en la Alta Edad Media (800–1150)*, Santiago de Compostela.
- Manikowska H., 2008, *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Pérez de Urgel J., 1952, *Sampiro. Su crónica y la monarquía leonesa en el siglo X*, Madrid.
- Quirós Linares F., 1978, *El crecimiento espacial de Oviedo*, Oviedo.
- Ruiz de la Peña, J.I., 1990, *El comercio ovetense en la Edad Media*, Oviedo.
- Vigil C.M., 2013, *Colección histórico-diplomática del ayuntamiento de Oviedo*, La Coruña, Oviedo.